

A. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ: Αριστοτέλης Ηθικά Νικομαχία (B1, 5-7 & B1, 7-8)

(Το διδαγμένο κείμενο κι η μετάφρασή του δε δίνονται λόγω οικονομίας του χώρου).

B. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ: Λυσίου, «Περί τῆς δημεύσεως τῶν τοῦ Νικίου ἀδελφοῦ ἐπίλογος» (24-25)

[24] Οὐκ ἔχω, ὦ ἄνδρες δικασταί, οὐστinas δεησομένους ὑπὲρ ἡμῶν ἀναβιβάσομαι· τῶν γὰρ **προσηκόντων** οἱ μὲν ἄνδρας ἀγαθοὺς αὐτοὺς παρασχόντες καὶ **μεγάλῃν** τὴν πόλιν ποιοῦντες ἐν τῷ πολέμῳ τεθνᾶσιν, οἱ δ' ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας **ὑπὸ τῶν τριάκοντα** κώνειον πιόντες, [25] ὥστε τῆς ἐρημίας τῆς ἡμετέρας αἰτίαι γεγόνασιν αἱ τε τῶν προσηκόντων ἀρεταὶ καὶ αἱ τῆς πόλεως συμφοραί. ὦν ἄξιον ὑμᾶς **ἐνθυμηθέντας** προθύμως ἡμῖν **βοηθῆσαι**, ἡγησαμένους τούτους **ἂν** ἐν δημοκρατία δικαίως **εὖ πάσχειν** ὑφ' ὑμῶν, οἵπερ ἐν ὀλιγαρχίᾳ τῶν συμφορῶν μετέσχον τὸ μέρος.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

A. Να μεταφράσετε το απόσπασμα: «Μαρτυρεῖ δὲ...κακοί».

1. Πῶς αντιμετώπιζε ο Αριστοτέλης τις απόψεις των άλλων κατά την πρώτη περίοδο της παραμονῆς του στην Αθήνα και πῶς κατά τη διάρκεια της δεύτερης παρουσίας του σ' αυτή;
2. Ποια εἶναι η σημασία της αγωγῆς για τον εθισμό ὅπως διαφαίνεται στα παραπάνω κείμενα του Αριστοτέλη;
3. Ποιο ρόλο παίζει η ηθικὴ πράξη και η συμπεριφορὰ του ἀνθρώπου, γενικότερα σε ὅλες τις περιστάσεις της καθημερινῆς ζωῆς, στην ἀπόκτηση της ηθικῆς ἀρετῆς;
4. Να γράψετε ἀπὸ δύο ομόρριζα ουσιαστικά ἢ ἐπίθετα (ἀπλά ἢ σύνθετα) για καθεμιά ἀπὸ τις παρακάτω λέξεις του κειμένου: **φθείρεται, ἀναστρέφεται, δεινοῖς, εἶχεν, συναλλάγμασι**.

B. Να μεταφράσετε το ἀδίδακτο κείμενο

1. Να γράψετε τους ζητούμενους τύπους για καθεμιά ἀπὸ τις παρακάτω λέξεις του κειμένου
παρασχόντες: το ἀπαρέμφατο στον ἴδιο χρόνο στην ἴδια φωνή
ποιοῦντες: το δεύτερο ἐνικό πρόσωπο ὑποτακτικῆς του ἴδιου χρόνου στην ἄλλη φωνή
τεθνᾶσιν: το δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο οριστικῆς ἀορίστου β' στην ἴδια φωνή
βοηθῆσαι: το δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο προστακτικῆς του ἐνεστώτα της ἴδιας φωνῆς
ἡγησαμένους: το τρίτο ἐνικό πρόσωπο ὑποτακτικῆς παθητικού ἀορίστου
πάσχειν: ἀπαρέμφατο μέλλοντα
2. Να γράψετε τους ζητούμενους τύπους για καθεμιά ἀπὸ τις παρακάτω λέξεις του κειμένου
ὦ ἄνδρες: τη δοτικῇ του πληθυντικού ἀριθμοῦ
μεγάλῃν: την αιτιατικὴ ἐνικού ἀριθμοῦ του υπερθετικού βαθμοῦ στο ἴδιο γένος
ἀρεταί: τη γενικὴ ἐνικού ἀριθμοῦ
τῆς πόλεως: τη δοτικὴ ἐνικού- πληθυντικού ἀριθμοῦ
οἵπερ: την αιτιατικὴ ἐνικού ἀριθμοῦ στο θηλυκό γένος
τὸ μέρος: την αιτιατικὴ πληθυντικού ἀριθμοῦ
3. Να ἀναγνωρίσετε το συντακτικό ρόλο των ὑπογραμμισμένων λέξεων του κειμένου
4. α. «οὐστinas δεησομένους ὑπὲρ ἡμῶν ἀναβιβάσομαι». Να ἀναγνωρίσετε τη δευτερεύουσα πρόταση (εἰσαγωγή, ἐκφορά, συντακτικὴ θέση)
 β. «δεησομένους». Να ἀναλύσετε την μετοχή στην ἀντίστοιχη δευτερεύουσα πρόταση

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Η μετάφραση του διδαγμένου κειμένου δε δίδεται για λόγους οικονομίας χώρου.

1. Βλ. σχολικό βιβλίο σελ. 141 «Ο χαρακτήρας...η ἀλήθεια;» και σελ. 147 «Τα χρόνια ἔχουν περάσει...αυτῆς της περιόδου».
2. Ο Αριστοτέλης στην 1^η ἐνότητα (B1, 1-3) των Ηθικῶν Νικομαχείων του ὑποστήριξε ὅτι οἱ διανοητικὲς ἀρετὲς ἀναπτύσσονται με τη διδασκαλία και γι' αὐτὸ ἀπαιτοῦν χρόνο. Γι' αὐτὸ και την κύρια ευθύνη για τη μετάδοσή τους την ἔχει ο δάσκαλος. Ἀντίθετα, οἱ ηθικὲς καλλιεργοῦνται με την ἀσκηση, την ἐπανάληψη και τον εθισμό σε ἓνα συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφορᾶς. Ἄρα η ηθικὴ ἀρετὴ προϋποθέτει σε ἀπόλυτο βαθμὸ τη θέληση του ἀτόμου να εθισθεῖ σταδιακά σε ἓνα συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφορᾶς. Στην 3^η ἐνότητα ὁμως (B1, 5-7) συμπληρώνοντας τους παράγοντες που συμβάλλουν στη θεμελίωση της ηθικῆς ἀρετῆς (φυσικὴ προδιάθεση, εθισμός, μάθηση) ο φιλόσοφος ἐπικεντρώνεται στη διδασκαλία και στο ρόλο του νομοθέτη («οἱ νομοθετοὶ τοὺς πολῖτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς») ἀλλὰ αὐτονόητα και του δασκάλου, ἀποδεχόμενος ἔτσι ἐν μέρει τη σωκρατικὴ ἀποψη για το διδακτὸ της ἀρετῆς («Εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν...κακοί.»). Ο Αριστοτέλης ὑποστηρίζει ὅτι στην περίπτωση των ηθικῶν ἀρετῶν ο δάσκαλος δεν θα δώσει θεωρητικὲς γνώσεις στον ἀσκούμενο σε αὐτή, ὅπως συμβαίνει στις διανοητικὲς ἀρετὲς, ἀλλὰ θα τον διδάξει τους κανόνες της ἀρετῆς, τους τρόπους ἐφαρμογῆς αὐτῶν και θα τον εκπαιδεύσει στην ορθὴ ἀσκηση. Ο δάσκαλος εἶναι αὐτὸς που θα παρακολουθεῖ και θα καθοδηγεῖ τους ἀνθρώπους στον σωστὸ εθισμό. Στο τέλος της 4^{ης} ἐνότητας (B1, 7-8) ο Αριστοτέλης καταλήγει στο συμπέρασμα ὅτι «δεν εἶναι λοιπὸν μικρῆς σημασίας το να ἐθιζόμεστε με τον ἓνα ἢ τον ἄλλο τρόπο ἀπὸ την πιο μικρὴ μας ηλικία, ἀλλὰ ἔχει πάρα πολὺ μεγάλη σημασία ἢ μάλλον σημαίνει το παν» («Οὐ μικρόν...μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν»). Η παιδεία, κατὰ τον Αριστοτέλη, προσανατολίζεται και στη δημιουργία «ἔξεων» που οδηγοῦν στην ηθικὴ καλλιέργεια. Ο ἓνας ἢ ο ἄλλος τρόπος συμπεριφορᾶς και ο εθισμός σ' αὐτὸν διαμορφώνει τα μόνιμα, καλὰ ἢ κακὰ στοιχεῖα του χαρακτήρα μας. Σ' αὐτὸ το σημείο ο Αριστοτέλης βρίσκει την ἐνκαιρία να ἀναφερθεῖ στην παιδαγωγικὴ ἀξία του εθισμού για την αγωγή του ἀτόμου εἴτε στον προσωπικὸ εἴτε στο δημόσιο βίον του. Θεωρεῖ λοιπὸν ὅτι ο εθισμός και η ἀπόκτηση των μόνιμων στοιχείων του χαρακτήρα μας, ἔχει πολὺ μεγάλη παιδαγωγικὴ σημασία. Ἐχει δηλαδή μεγάλη σημασία το πῶς θα συνηθίσουν τα παιδιά να ἐνεργοῦν (σωστά ἢ ὀχι, ἀπὸ ηθικὴ ἀποψη)

για τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους. Υπάρχει όμως και ένας άλλος λόγος, για τον οποίο τονίζει ότι ο εθισμός πρέπει να αρχίσει από τη μικρή ακόμη ηλικία («εὐθὺς ἐκ νέων»): η μικρή ηλικία είναι η πιο κατάλληλη, καθώς είναι εύπλαστη και ευεπηρεάστη, για να διαμορφωθούν τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα του ανθρώπου και να αρχίσει η διαμόρφωση της ηθικής συνείδησης, πριν ακόμη υπεισέλθουν και επιδράσουν άλλα εξωγενή στοιχεία που θα μπορούσαν να εμποδίσουν την παιδευτική διαδικασία. Τέλος, ο εθισμός και γενικά η παιδευτική διαδικασία απαιτούν μακρό χρόνο και γι' αυτό πρέπει να ξεκινήσουν το ταχύτερο δυνατό. Ωστόσο, ο Αριστοτέλης φτάνει στο ακραίο σημείο να θεωρήσει ότι ο εθισμός είναι «τὸ πᾶν» για την ηθική διαπαιδαγώγηση των νέων, παραμερίζοντας την αξία άλλων παραγόντων, όπως είναι π.χ. το περιβάλλον κ.ά. Επομένως, για τον Αριστοτέλη η παιδεία και η αγωγή είναι οι βασικοί παράγοντες που συμβάλλουν καθοριστικά στην απόκτηση καλών ή κακών συνηθειών και στον εθισμό του ατόμου σε συγκεκριμένο τρόπο δράσης και συμπεριφοράς. Επειδή λοιπόν η ποιότητα των ενεργειών του ανθρώπου προσδιορίζεται κυρίως από τον τρόπο με τον οποίο θα συνηθίζει να ενεργεί από τη νεανική ηλικία, είναι φανερό ότι το κύριο βάρος πέφτει στην αγωγή και την παιδεία που θα λάβουν οι νέοι. Και μάλιστα όσο πιο νωρίς αρχίσει η αγωγή και η μάθηση τόσο πιο αποτελεσματική και ουσιαστική θα είναι και τόσο πιο σίγουρα θα οδηγήσει στην αρετή που θα εξασφαλίσει την ευδαιμονία στον άνθρωπο.

3. Ο Αριστοτέλης προκειμένου να κάνει πιο σαφές το παράδειγμά του και πιο αισθητή τη διαπίστωσή του για τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην ποιότητα των ενεργειών του ανθρώπου και τις καλές ή κακές συνήθειες, που με τη σειρά τους οδηγούν ή όχι στις ηθικές αρετές, χρησιμοποιεί στο κείμενο (B1, 7-8) παραδείγματα από την καθημερινή ζωή και απαριθμεί αντιθετικά τόσο ηθικές ιδιότητες όσο και καταστάσεις του θυμικού, συναισθηματικές εκδηλώσεις. Η βασική διαπίστωση είναι ότι στις διάφορες εκφάνσεις της καθημερινής ζωής («ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἄνθρώπους») αποκτούμε ή όχι ηθικές αρετές, ανάλογα με τη στάση μας, με τη συμπεριφορά μας και τις πράξεις μας. Συγκεκριμένα άλλοι γίνονται δίκαιοι και άλλοι άδικοι ανάλογα με την ποιότητα της συμπεριφοράς που επιδεικνύουν στην καθημερινή τους ζωή και δραστηριότητα («γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι»), ενώ σε όσα προξενούν φόβο («τὰ ἐν δεινοῖς») άλλοι συνηθίζουν να φοβούνται («ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι») και γι' αυτό γίνονται δειλοί, ενώ αυτοί που δείχνουν θάρρος («ἐθιζόμενοι θαρρεῖν») γίνονται γενναίοι. Το ίδιο συμβαίνει και με τις επιθυμίες: δηλαδή άλλοι συνηθίζουν να τις αντιμετωπίζουν συγκρατημένα και γίνονται εγκρατεῖς, ενώ άλλοι υποκύπτουν σ' αυτές και γίνονται ακόλαστοι. Τέλος, όσον αφορά τα γεγονότα που προξενούν οργή άλλοι τα αντιμετωπίζουν ήρεμα και γίνονται πράοι, ενώ άλλοι με βίαιο τρόπο και γίνονται αχαλίνωτοι. Συνοψίζοντας, τα λεγόμενα του Αριστοτέλη μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει ποιοτική ομοιότητα ανάμεσα στη συμπεριφορά και το αποτέλεσμα. Δύο είναι οι τρόποι με τους οποίους συμπεριφερόμαστε στον καθένα από τους διάφορους τομείς ή στην καθεμιά από τις διάφορες περιπτώσεις της καθημερινής ζωής. Με τον ένα τρόπο αποκτούμε αρετές, με τον άλλο όμως όχι. Αυτή η διάκριση της στάσης σε δύο τρόπους εκφράζεται στο κείμενο με τα πολλά αντιθετικά ζεύγη (το ζεύγος των συνδέσμων «μὲν» - «δὲ» και με τα δύο «οὐτως»), ενώ είναι σαφές ότι το ουδέτερο της επαναληπτικής αντωνυμίας «ἐν αὐτοῖς» (μαζί με τους προσδιορισμούς «ἐκ τοῦ ἀναστρέφεσθαι» και «ἐκ τοῦ οὐτως») αναφέρεται στα περί «τάς ἐπιθυμίας καὶ περὶ τὰς ὀργάς». Αξίζει να σημειωθεί ότι γίνεται αναφορά όχι μόνο σε αρετές αλλά και στα αντίθετά τους, καθώς, όπως αναφέρθηκε, δίνονται ενδεικτικά τέσσερα αντιθετικά ζεύγη και ότι κοντά στο αντιθετικό ζεύγος «ἄνδρεῖοι» - «δειλοί» υπάρχει και ένα σχετικό αντιθετικό ζεύγος «φοβεῖσθαι» - «θαρρεῖν» (χιαστό σχήμα), το οποίο σχετίζεται με τον τρόπο αντιμετώπισης των δεινών και όχι με την ύπαρξη ή όχι αρετής.

4. **φθίρεται:** φθορά, φθαρτός
ἀναστρέφεσθαι: αναστροφή, στρόφιγγα
δεινοῖς: επιδείνωση, δεινοπάθημα
εἶχεν: ενοχή, κάτοχος
συναλλάγμασι: απαλλακτικός, συναλλαγή

B. Κύριοι δικαστές, δεν γνωρίζω ποιους θα παρουσιάσω για να σας παρακαλέσουν για εμάς. Γιατί από τους συγγενείς άλλοι, αφού αναδείχτηκαν άνδρες γενναίοι και προσπαθούσαν να καταστήσουν την πόλη μεγάλη έχουν σκοτωθεί στον πόλεμο, άλλοι πάλι (έχουν σκοτωθεί) από τους τριάκοντα, αφού ήπιαν το κώνειο για χάρη της δημοκρατίας και της δικής σας ελευθερίας, ώστε και οι αρετές των συγγενών (μας) και οι συμφορές της πόλης έχουν γίνει αιτίες της δικής μας έλλειψης (μαρτύρων). Αφού εσείς θυμηθείτε αυτά, αξίζει να μας βοηθήσετε με προθυμία, αφού θεωρήσετε ότι θα μπορούσαν να ευεργετούνται από εσάς δίκαια την περίοδο της δημοκρατίας αυτοί, οι οποίοι ακριβώς πήραν το ανάλογο μερίδιο των συμφορών στην περίοδο της ολιγαρχίας.

1. **παρασχόντες:** παρασχέιν
ποιούντες: ποιῆ
τεθναῖν: (ἀπ)εθάνετε
βοηθῆσαι: βοηθεῖτε
ἡγησαμένους: ἡγηθῆ
πάσχειν: πείσεσθαι

2. **ὁ ἄνδρες:** τοῖς ἀνδράσι(ν)
μεγάλην: μεγίστην
ἀρεταί: ἀρετῆς
τῆς πόλεως: τῇ πόλει- ταῖς πόλεσι(ν)

οἵπερ: ἦνπερ
τὸ μέρος: τὰ μέρη

- 3. τῶν προσηκόντων:** ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός, γενική διαιρετική στο «οἱ μὲν»
μεγάλην: κατηγορούμενο στο αντικείμενο «τὴν πόλιν» μέσω της μετοχής «ποιοῦντες»
ὑπὸ τῶν τριάκοντα: εμπρόθετος επιρρηματικός προσδιορισμός του ποιητικού αιτίου στο «τεθνᾶσιν»
ἐνθυμηθέντας: επιρρηματική χρονική μετοχή, συνημμένη στο «ὑμᾶς», λειτουργεί ως επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου στο «προθύμως ἡμῖν βοηθῆσαι»
βοηθῆσαι: τελικό απαρέμφατο ως υποκείμενο στην απρόσωπη έκφραση «ἄξιον (ἐστί)»
ἂν εὖ πάσχειν: ειδικό (δυννητικό) απαρέμφατο ως αντικείμενο στο «ἡγησαμένους»

- 4. α. «οὔστινας δεησομένους ὑπὲρ ἡμῶν ἀναβιβάσομαι»:** δευτερεύουσα ονοματική πλάγια ερωτηματική πρόταση, μερικής άγνοιας. Εισάγεται με την αναφορική αντωνυμία «οὔστινας», εκφέρεται με οριστική μέλλοντα «ἀναβιβάσομαι» και δηλώνει το πραγματικό. Λειτουργεί ως αντικείμενο στο ρήμα «οὐκ ἔχω».
β. «δεησομένους»: επιρρηματική τελική μετοχή που ισοδυναμεί με δευτερεύουσα επιρρηματική τελική πρόταση και αναλύεται ως εξής: ...ἵνα δεηθῶσιν (ἵνα + υποτακτική αορίστου).

Επιμέλεια

Ομάδα Αρχαίων Ελληνικών Ε. Ο. ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ